

מטות

חצי שבט מנשה

הקושיות

תיאור השבטים שהתנחלו בעבר הירדן מתחיל עם העובדה שהיה להם הרבה צאן. אמנם לאורך כל הפרק הארוך הזה מזכירים בהקשר זה שש פעמים את בני ראובן ובני גד, אבל שבט מנשה מוזכר רק לקראת הסוף ורק פעם אחת.

- "ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד".¹
- "ויבואו בני גד ובני ראובן² ויאמרו אל משה..."³
- "ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן..."⁴
- "ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה..."⁵
- "ויאמר משה אליהם אם יעברו בני גד ובני ראובן..."⁶
- "ויענו בני גד ובני ראובן לאמר..."⁷

שבט מנשה מופיע בסיפור הזה רק בפסוק לג, בשלב הנתינה – "ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף...". והשאלה למה? ויוצא מזה עוד דבר שטעון הסבר, משה רבנו נתן שטח לחצי שבט מנשה אף שלא מצאנו שהם ביקשו את זה? עוד קשה, הנחלה שניתנה לחצי שבט מנשה היא גדולה מאד, מעבר לכל פרופרציה, לשבט אחד, וכל שכן לחצי שבט. עוד קשה, למה מחלקים שבט לשנים? היכן מצאנו דבר כזה? על מה למה?

הסבר הרמב"ן

הרמב"ן הסביר שהנחלות שכבשו בעבר הירדן היו גדולות מדי, ולא היה לבני גד ובני ראובן צורך בכולן. לכן משה רבנו ביקש מתנדבים ליישב את השטחים הללו.⁸ לבני מנשה גם היה הרבה צאן ואחרי שראו שמחלקים הרבה שטח בעבר הירדן, חלק משבט מנשה⁹ ביקש להצטרף עם בני גד ובני ראובן. על פי זה הסביר

---

¹ במדבר לב, א
² ראובן הוא הבכור ולכן הוא מוזכר ראשון לגבי העובדה שהיה להם הרבה צאן. אולם בני גד היו היוזמים של הרעיון הזה ולכן לאורך כל הפרשה הם מוזכרים לפני בני ראובן.
³ במדבר לב, ב
⁴ במדבר לב, ו
⁵ במדבר לב, כה
⁶ במדבר לב, כט
⁷ במדבר לב, לא
⁸ המתנחלים הראשונים.
⁹ שתיים מתוך שמונה משפחות: בני מכיר ובני גלעד.

הרמב"ן למה בני מנשה מוזכרים רק לאחר כל הדין ודברים שמשה עשה עם בני גד ובני ראובן.¹⁰

הסבר הנצי"ב

הנצי"ב כתב¹¹ דבאמת בני מנשה לא ביקשו לקבל את נחלתם בעבר הירדן! אמנם, משה רבינו ראה שבעבר הירדן כח התורה יהיה מועט, כמו שכתוב: דגן ביהודה, תבן בגליל, ומוץ בעבר הירדן.¹² על כן השתדל להשתיל בקרבם גדולי תורה שיאירו מחשכי הארץ, וכמו שכתוב: ובני יאיר מחוקקים.¹³ והשתדל משה שיתרצו המה לשבת בעבר הירדן, ומשום זה הירבה להם נחלה עד שנתרצו. הנצי"ב הוסיף שפירוש זה מעוגן בפסוקים בתחילת ספר דברים.¹⁴ שם סדר הדברים אינו מכוון שהרי בפסוק יב מדובר על נחלת ראובן וגד, ואז מפסיקים כדי לספר בנפרד על נחלת מנשה בפסוקים יג - טו, ובפסוקים טז - כ חוזרים לספר על נחלת גד וראובן בנפרד. אלא הפירוש הוא שמשה רבינו תיאר שם את השתלשלות הדברים: קודם כל באו לפני בני גד ובני ראובן עם בקשתם, אבל לא השבתי להם מיד עם תשובה. לא יכולתי 'לגמור את העיסקה' עם בני גד וראובן, עד שקבלתי הסכמתם של בני יאיר בן מנשה. רק אחר כך יכולתי להשיב לבקשתם של בני גד ובני ראובן. ולכן, יש הפסקה בין תחילת תיאור נחלת גד וראובן וסופה.¹⁵ דבר זה גם מסביר למה התנאי הכפול¹⁶ נעשה רק עם בני גד ובני ראובן ולא נעשה עם בני מנשה.

וזה מתאים להסבר הגמ' ירושלמי¹⁷ שאין מביאים ביכורים מעבר הירדן. אחד הטעמים הוא מפני שאומרים במקרא ביכורים: "אשר נתתה לי ה'" - ולא שנטלתי לעצמי. נפקא מינה לחצי שבט מנשה, שלא נטלו מפני בקשתם, אלא מפני שמשה רבנו ביקש מהם ונתן להם על פי ה'.

---

¹⁰ גם החזקוני העיר על זה שבני מנשה לא ביקשו חלק בעבר הירדן אבל הוא הסביר את זה בדרך דרש כעונש. (על פי בראשית רבה פד, יט) מנשה היה השליח של יוסף שברח אחרי השבטים והאשים אותם בגניבת הגביע, והוא גרם להם לקרוע את בגדיהם, ולכן נענש שנחלתו נקרעה לשני חלקים בשני עברי הירדן. אמנם בדברנו אנו עוסקים בפשוטו של מקרא.

¹¹ דברים ג, טז

¹² אבות דר' נתן סוף פרק כ"ו

¹³ ועוד, יאיר באמת לא היה מצאצאי מנשה אלא מצאצאי יהודה, ובהם כתוב "ומחוקק בין רגליו". כך מתואר בדברי הימים א, ב, כא-כב. חצרון שהיה בנו של פרץ התחתן עם בת מכיר בן מנשה, ותלד לו את שגוב. ושגוב הוליד את יאיר, ותהי לו עשרים ושלוש ערים בארץ הגלעד. כלומר, אף שהיה מצאצאי יהודה הוא התחבר וגר עם שבט מנשה.

¹⁴ דברים ג, יב-כ

¹⁵ אמנם המעיין שם יראה שלא כתוב בפסוקים את כל זה, אמנם כן ברור שמפרידים בין החלק שניתן לבני גד ובני ראובן ובין החלק שניתן לחצי שבט מנשה.

¹⁶ אם תחלצו... ואם לא יעברון חלוצים

¹⁷ ירושלמי בכורים פ"א ה'ח.

היה צורך להחליף את שמעון

ברצוני להציע פירוש נוסף.¹⁸ מחנה ראובן במדבר כלל שלשה שבטים, ראובן, שמעון וגד. כמו שאר שבטי המחנה, יש להניח שגם לשמעון היה צאן רב. היה מתבקש שגם שמעון ייגשו למשה רבנו לבקש אותה בקשה שבני גד ובני ראובן ביקשו. אולם שבט שמעון עבר לא מזמן אירוע מטלטל וטראומטי. בעקבות המעשה של בעל פעור נהרגו רוב משמעותי של שבט שמעון.¹⁹ הם היו בסכנת הכחדה כשבט. הם ודאי לא יכלו להסתכן ולהציע את עצמם שיעברו חלוצים לפני המחנה בכל שנות הכיבוש. גם בלי זה, בגלל מיעוט מספרם, תרומתם במאמץ המלחמתי לא היה מספיק משמעותי. לא היה שייך להטיל אותה משימה של בני גד ובני ראובן על בני שמעון.

שמעון נפסל למשימה הזו מחמת עוד סיבה. בצעד הזה כלל ישראל בעצם מקימים מוסד שיש בו סיכון רב, גולה יהודית שמרוחקת ממרכז החיים הרוחניים של ארץ ישראל. הסכנה של התבוללות עם עמי האיזור היתה סכנה אמיתית. במיוחד לרועי צאן, שבדרך כלל הולכים לבד או בקבוצות קטנות ומתרחקים מהישובים שלהם, הדבר מהווה סכנה נוספת.²⁰ שבט שמעון הוכיח במעשה של בעל פעור שהם לא עומדים יפה בנסיון הזה. לשמעון יש נטייה של התבוללות.²¹ היה צורך להחליף את שמעון.

מנשה

כדי שהעיסקה הזו תהיה כדאית לעם ישראל היה צורך בקבוצה גדולה של חיילים שיעברו חלוצים לפני המחנה. כאמור, שמעון בגלל המיעוט הדרסטי שקרה להם כבר לו היה מתאים למשימה. אבל מי כן? היו שני שבטים שמספרם השתנו בצורה משמעותית במשך הארבעים שנה במדבר. שמעון, שירדו ב-63% ומנשה, שעלו ב-64%. משום מה היה לשבט מנשה פיצוץ אוכלוסין.²² אין עוד שבט שאפילו מתקרב לקצב גידול כזה.²³ מבחינה צבאית ומספרית המועמד הטבעי, אולי הבלעדי, להחליף את שמעון היה מנשה.²⁴

¹⁸ פירוש זה אינו סותר את פירוש הנצי"ב אלא מוסיף עליו.

¹⁹ במפקד הראשון בפרשת שמעון מנה 59300 גברים, והיה השבט השלישי בגודלו בתוך עם ישראל. אולם במפקד בפרשת פנחס, כשמנו את העם בעקבות המעשה של בעל פעור, שמעון מנה רק 22200 גברים, ירידה של 63% במקום השבט השלישי בגודלו הם נהפכו לשבט הקטן ביותר בעם ישראל.

²⁰ יתכן שדוקא זה שבני שמעון היו רועי צאן והתרחקו משאר הציבור גרם לזה שנפגשו עם בנות מדין.

²¹ גם בעתיד שמעון היו נוודים רועי צאן, ויש בזה סכנה אם יגורו ביישובי ספר. לכן שמעון קיבל נחלה כמובלעות בתוך נחלת יהודה. והיה בזה קיום של ברכות יעקב "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל".

²² במפקד הראשון בפרשת שמעון מנה 32200 גברים, והיה השבט הקטן ביותר בעם ישראל. אולם במפקד בפרשת פנחס מנשה מנה 52700 גברים. מהמקום האחרון הם נהפכו לשבט השישי בגודלו בעם ישראל.

²³ השבט היחידי שעלה ביותר משלשים אחוז היה שבט יששכר שעלו ב-42%, מ-45400 ל-64300.

²⁴ גם במספרים מוחלטים מנשה היה מחליף טבעי לשמעון. גם שמעון לפני בעל פעור ומנשה אחרי בעל פעור מנו מעל 50000 גברים.

חצי שבט

אבל למה חצי שבט?

כדי ללחום עם תופעת ההתבוללות שבהקמת הגולה הזו, משה בחכמתו הגה את הרעיון של חצי שבט.²⁵ חצי שבט ישמור על הקשרים עם הקרובים שלהם מאותו שבט שחיים בארץ ישראל. הם לא יתרחקו תרבותית בגלל קשרי המשפחה שיש להם עם ארץ ישראל.

אולם יש חשש שבאותה מידה הדברים יוכלו לעבוד דוקא בכיוון ההפוך. קרובי המשפחה שבחו"ל שמצליחים מבחינה כלכלית יכולים להוות גורם משיכה לאלו שחיים בארץ ישראל לעזוב את הארץ ולהשתקע בחו"ל. לכן בחר משה למשימה זו של חצי שבט שחי בחו"ל דוקא את בני מנשה, שהם אוהבי ארץ ישראל (כפי שרואים מבנות צלפחד, וכן מיוסף עצמו שדרש אל נא תקברני במצרים), כדי שהקשר המשפחתי ימשוך אותם לארץ ישראל ולא ח"ו להיפך.

ועוד, דוקא מנשה בן יוסף, שנולד וגדל לבד, לפני ששאר בני יעקב ירדו למצרים, למד היטב איך להתמודד ולשרוד עם חיים מחוץ לגבולות ארץ ישראל, בסביבה ותרבות של גוים מסביב. מנשה יכול להתמודד עם האתגרים של ישיבה בעבר הירדן.

סיכום

מכל הסיבות הנ"ל נבחר מנשה להתלוות לבני גד ובני ראובן ולהתיישב בעבר הירדן.

- מבחינה מספרית וצבאית
- שהם יודעי תורה
- דוקא חצי שבט
- שלמדו מלידה איך לחיות בניסיונות הגולה הרחק מארץ ישראל²⁶

²⁵ בניגוד להסבר המקובל שרק חצי משבט מנשה הביעו רצון או הסכמה לשבת בעבר הירדן. לפי פירוש זה משה עשה כן לכתחילה.

²⁶ עיין ספרו של יואל אליצור 'מקום בפרשה' שהביא פירוש מהפכני לכל הסוגייה הזו בשם הרב יעקב מדן. היו בני מנשה שהתנחלו באזור הזה כבר בימי שלטונו של יוסף במצרים. אותם אנשים נשאר שם לאורך כל השעבוד של מצרים ולא עברו על כל המאורעות של יציאת מצרים, קריעת ים סוף, קבלת התורה וארבעים שנה במדבר כמו שאר בני ישראל. הקפיצה באוכלוסין הדרמטי של בני מנשה היה בגלל שרק אז הצטרפה קבוצה זו לשאר בני השבט.